

Др Катарина СТАНКОВИЋ
Крагујевац

АНТИДОГМАТСКИ ПРИСТУП АКАДЕМИКА ШОШКИЋА ЕКОНОМСКОЈ ТЕОРИЈИ И РЕШАВАЊУ САВРЕМЕНИХ ЕКОНОМСКИХ ПРОБЛЕМА

Допринос академика Бранислава Шошкића процесу ослобађања наше економске мисли догматског мишљења и настојању да нашу привредну праксу приближи савременим привредама, велики је и у економској литератури очигледан.

Многобројне генерације студената Економских факултета, које су слушале и погледале испитни предмет Економске доктрине односно Развоју и основе савремене економске мисли, изражавају дужно поштовање и захвалност професору Шошкићу, што је, у времену "једноумља" и реализације утопијског пројекта на основу "договорне економије", формирајући и развијајући ову научно-наставну дисциплину, омогућио овим младим људима упознавање различитих проблема економске теорије и праксе, сусретање са алтернативним могућностима сагледавања и решавања.

Лишити младе људе сазнања предмета и садржаја не само проплих економских праваца, школа, мислиоца већ и савремене економске мисли, услова њиховог настанка, методе анализе, њиховог теоријског и практичног домета, значило би сузити њихове видокруге сазнања, што би даље водило једностраности израженој кроз схватање да историја почиње од нас и стварању црно-белих представа о свету око нас.

Његови сарадници су му изузетно захвални на колегијалном и људском односу према њима.

Професор Шошкић је показао једну, за оно, али можемо рећи и за ово време, ретку особину да историју економске мисли не посматра као поље "борбе" разних школа, праваца, теоријских схватања које једну другу искључују, већ обрнуто, сматра да једни друге условљавају било као теоријски претходници или савременици који стимулишу на даља размисљања и истраживања. Захваљујући томе много генерација економиста је имало прилике да се суочи са многобројним мишљењима и ставовима о

различитим економским проблемима, при чему су и сами економисти долазили до сазнања да у економској науци нема увек апсолутне истине, и да "многи ставови и теоријска решења дата пре сто, па и двеста година, нису изгубила ништа од своје актуелности", односно да "један, глобално посматрано, неприхватљив систем економске теорије неког економисте може да има низ парцијалних сасвим прихватљивих решења".¹⁾

И управо то познавање богатства економске мисли као и различитих теоријских основа савремене економске политике, омогућило је академику Шошкићу да у току свог дугогодишњег стваралаштва остане доследан свом ставу, формираном још почетком шездесетих година, да познавање само Марксове економске теорије и методе без других економских праваца, а посебно достигнућа у савременој економској теорији, није довољно за спознају, а још мање за решавање, савремених проблема капитализма и социјализма. Он је међу правима економистима нашег поднебља схватио практичну потребу познавања и изучавања немарксистичке економске мисли и главни део свог стваралаштва посветио је анализи новије и савремене економске теорије фундиране на достигнућима неокејнзијанске макро-економске анализе (укупне производње, запослености и инфлације) и неокласичне односно маршалијанске макро-економске анализе (цена и расподела), назване "неокласичном синтезом" или "неокласичном економиком" и могућности њене примене на решавању економских проблема савремених капиталистичких и социјалистичких привреда.²⁾ И мада је ова владајућа теорија све мање адекватна за решавање проблема које је донела савремена криза капиталистичке, а посебно социјалистичке привреде, нови правци као што је монетаризам, економика понуде, економика рационалних очекивања и др. нису довеле до њене радикалне ревизије и успостављања нове парадигме.

Почетком шездесетих година професор Шошкић се супротставља и до данас присутној класификацији економске науке на буржоаску или грађанску и на марксистичку економску науку, сматрајући да се савремена економска наука може поделити на марксистичку и на ону која није марксистичка али не као синониме за научну и ненаучну теорију.³⁾ Такве поделе засноване на идеолошкој основи су неадекватне јер поистовећују буржоаску теорију са вулгарном и апологетском, лишене објективних научних доприноса, и обрнуто, да све што је настало у оквиру мар-

1) Бранислав Шошкић: Развој и савремена економска мисао (Економске доктрине), Развој економске науке на Економском факултету Универзитета у Београду, (1937-1987.),

2) Поред Развоја економске мисли из 1965. године, Економске доктрине из 1975. године и Развој и основе савремене економске мисли из 1986. године, посебно треба истаћи следеће књиге: Производња, запосленост и стабилизација, Савремена макро-економска анализа, 1970. год., Расподела дохотка у тржишној привреди, Савремена микро-економска анализа, 1971. год., Економска анализа I и II, 1972. год., Савремена економска анализа - неокласична и кејнзијанска мисао, 1978. год., и Економска мисао и економска политика, 1978. год., као и многобројне радове из ове проблематике.

3) Видети: Б. Шошкић: О неким питањима економске науке, Наша стварност, бр. 5, 1960.

ксистичке теорије поприма наводно научни карактер и тако увек значе допринос економској науци. Он, међутим, истиче да "као што прави буржоаски економисти имају "право" да некада греше и да оно што пишу буде дискутовано стваралачки и конструктивно, од стране других економиста",⁴⁾ што сматра и предусловом развитка економске науке. Наиме, ако постоји једна економска наука, онда "доприноси економској науци могу да чине различити правци и школе економске мисли и поједини економисти", односно "сви доприноси, без обзира ко су контрибутори, ако су ти доприноси научни, могу лако да буду укључени у савремени марксистички систем економске теорије",⁵⁾ истиче академик Шошкић.

И сам систем Марксове економске теорије, уз сва уважавања због "изузетног значаја у развоју економске мисли", академик Шошкић не посматра као затворен и завршен систем економске теорије, већ обрнуто, систем који мора и даље да се развија развојем теорије и праксе. Потребу за кориговањем и допуњавањем Марксове економске теорије и теорије засноване искључиво на њеним основама, академик Шошкић налази у различитим циљевима и домену истраживања марксистичке и немарксистичке мисли, као и у новим насталим проблемима даљег развоја капитализма и изградњом социјалистичког друштва. Полазећи од чињенице да је циљ Марксове економске теорије пре свега квалитативна и критичка анализа капитализма, многи проблеми, као што су проблеми управљања, тржишта и цена, нису били предмет његове анализе и интерсовања, и да су многи проблеми настали након Маркса, сматра нужним да постану предметом анализе савремених марксистичких економиста. И управо зато што су се многе области економског истраживања ових проблема развиле у оквиру ванмарксистичке економске теорије, истиче да би било "сасвим нерационално ако би се занемарила и фронтално одбацила, одговарајућа достигнућа писаца који припадају другим школама економске мисли".⁶⁾

И данас, када је "модерно" бити против Маркса и бити радикалан, академик Шошкић остаје доследан у свом ставу да је и Марксов систем економске теорије један од основних праваца економске мисли, односно да је не треба напустити, али ни зауставити се само на њој. Наиме, он и Маркову економску теорију посматра као историјску појаву, ограничену својим временом али обогаћену "визионарством" у Шумпетеровом смислу, што јој даје обележје великог дела независно "од наше љубави или мржње. Није обавезно да верујемо да неко велико остварење мора неопходно да буде извор светлости или непогрешиво - било у својој основној замисли, било у појединостима".⁷⁾

У свом раду академик Шошкић је разматрао и друго значајно питање, наиме, питање о улози и месту немарксистичке економске мисли у

4) Б. Шошкић: Економска анализа, I, Оеопотиса, Београд, 1972., стр. 16.

5) Исто.

6) Б. Шошкић: Маркс и савремена економска мисао, Маркс и савременост, Београд, бр. 4, 1967., стр. 77.

7) Ј. Шумпетер: Капитализам, социјализам и демократија, Култура, Београд, 1960., стр. 21.

формирању наше економске теорије, привредног система и економске политике. Иначе то питање је изазвало конфронтацију ставова наших економиста, упркос привиду о високом степену сагласности око отворености наше економске мисли према различитим теоријским оријентацијама економске теорије у свету. Анализа кретања наше економске науке указује на приметну еволуцију њеног става према савременој немарксистичкој економској теорији, еволуцији од потпуне пасивности и резервисаности према њеним резултатима преко коректне интерпретације појединих теоријских схватања па и читавих система, до покушаја критичког вредновања и укључивања појединих доприноса у наш економско-теоријски систем.

Том позитивном процесу и развоју наше економске науке значајно је допринео академик Шошкић, који је, још давне 1962. године, скоро усамљен био у свом захтеву за преиспитивањем те теорије, у тражењу одговора "што је то што би се могло у потпуности, делимично или у једном коригованом виду инкорпорирати у један допуњени и развијени систем економске теорије, који би, дакле, полази од основних марксистичких економско-теоријских ставова и укључивао само оно што представља прави научни допринос (који, ако је научни, не може бити антимарксистички)".⁸⁾ Сматрао је да је "дужност југословенских економиста да веома помно и критички испитују све оно што је дато у области теорије и економске политике, и да без предрасуда прихвате све оно што се може оценити као научни допринос."⁹⁾

Значај таквог става посебно добија у својој вредности ако се има у виду време у коме је он истакнут, време у коме се углавном испољавала искључивост у односу према савременој немарксистичкој економској мисли као вулгарне и апологетске, а у име борбе за "чистоту марксистичке науке". Академику Шошкићу је заиста било страно понашање већине марксиста које је Шумпетер описао на следећи начин: "За њега, као и за сваког оног ко исповеда неку веру, противник не само да је у заблуди, већ и грешни. Одступање од учења не одобрава се не само у интелектуалном смислу, већ и у моралном."¹⁰⁾ И као што се супротстављао упрошћеном односу према Марксовој односно марксистичкој економској мисли као заокруженом и шаблонизованом систему, тако исто се супротстављао некритичком односу било да се одбацују или усвајају поједине концепције или системи савремене економске теорије.

И мада академик Шошкић истиче критички приступ у циљу одбацивања свега што је апологетско и ненаучно, а прихватања и укључивања у савремени економски систем економске теорије свих рационалних и научно одрживих елемената, ту, ипак, што је природно, остаје проблем

8) Б. Шошкић: Приказ књиге И. Максимовића: О савременој економској теорији, Економист 1962., бр. 1 стр. 175.

9) Б. Шошкић: Производња, запосленост и стабилизација, ИЕИ, Београд 1970., стр. 241.

10) Ј. Шумпетер: Капитализам, социјализам и демократија, Култура, Београд, 1960., стр. 23.

дефинисања критеријума у оцени научности сваке дате теорије или концепције, а чињеница је да постоје опречне оцене једне исте теорије од различитих теоретичара. Свестан чињенице да у друштвеним наукама не постоје прецизни и општи прихваћени стандарди за раздвајање научног од ненаучног, како због специфичности предмета економске науке, тако и због субјективног става самог оцењивача, академик Шошкић искључује идеолошки критеријум посебно ако он постане и једини. У оцењивању места и значаја појединих економских теоретичара, он је остао доследан свом ставу да се због идејне оријентације појединих теоретичара не сме одбацити њихова економска анализа, њихов аналитички инструментаријум, посебно ако доприносе решавању проблема привредне праксе, изградњи привредног система и вођењу адекватне економске политике.

Академик Шошкић, при том сматра да "између добре економске теорије, тј. научно засноване економске анализе и привредне праксе не сме да буде стварног размимиолажења" јер "ако оно постоји, онда нешто није у реду са теоријом, са анализом, онда је та теорија, тј. анализа погрешна." У циљу објективне и научне економске анализе економских појава и процеса неопходно је ослобађање свих теоријских и других предрасуда, посебно "субјективног и једностраног приступа, симпатија и антипатија, па и емоционалне терминологије".¹¹⁾

У зависности од става према претходној проблематици је и одговор на спорно питање, да ли је и у којој мери савремена економска теорија, а пре свега економска анализа, применљива на наше друштвено-економске услове.

Насупрот дуго присутном схватању многих наших економиста да је она "сасвим неупотребљива", позивајући се на карактер и специфичности наше привреде и друштва, академик Шошкић је управо уважавајући те исте специфичности сматрао, да се ми и "поред наших искустава и знања морамо ослањати и на она решења савремене економске теорије и искуства других тржишних привреда која у одређеној мери и са одређеном спецификацијом, дорадом и диференцираношћу, могу да буду примењена и у нашим условима".¹²⁾ Наиме, он је сматрао да "унаточ томе што је наша привреда другачија од капиталистичког система, за нека питања особито у домену стабилизације, стагнације и инфлације, постоји изванредан круг заједничких решења тим што постоје и специфичности нашег система која траже додатна властита решења".¹³⁾

Ове ставове академик Шошкић конкретизује како у вредновању и сталној ревалоризацији бројних схватања прошлих и савремених писаца и праваца економске мисли, тако и у многобројним дискусијама на научним скуповима економиста посвећених актуелним проблемима привредних кретања и економске политике, посебно након 1965. године,

11) Б. Шошкић: Економска анализа, I, *Oeconomica*. Београд 1972., стр. 3.

12) Б. Шошкић: Повећање запослености у нашем систему тржишне привреде, *Економска мисао*, бр. 1, 1969.,

13) Предузеће у реформи, дискусија са симпозијума у Опатији 1968., стр. 33.

као што су питања места и улоге тржишта, економске улоге федерације, односно тржишта и плана, цикличних флукуација, посебно проблеме незапослености и инфлације, па до сагледавања данашње опште кризе социјалистичких привреда и могућим решењима њеног преовладавања.

Академик Шошкић припада оној групи економиста који су допринели продирању и сазревању да је и југословенска привреда подложна цикличним осцилацијама па отуда и неопходност антицикличне економске политике која мора бити "резултат свих савремених теоријских истраживања у свету и код нас" као "метод одређених најбоље комбинованих мера економске политике".¹⁴⁾

И мада данас овакве констатације изгледају сасвим прихватљиве и представљају мишљење већине наших економиста, ипак треба подсетити да је то период не само неуједначених ставова према многим питањима нашег привредног система и економске политике већ и потпуног одрицања нужности економске политике у социјалистичком друштву. Академику Шошкићу припада заслуга што је међу првима тврдио да је и социјалистичком друштву, уколико то није привреда административно-централистичког типа, научно заснована економска политика неопходна, као компонента његовог развоја, јер "проблеми незапослености и инфлације нису само проблеми капиталистичке већ савремене, пре свега тржишне, па према томе и социјалистичке тржишне тј. наше привреде."¹⁵⁾ Отуда и потреба за коришћењем достигнућа савремене макро-економске анализе засноване на Кејнзовој и пост-кејнзијанској теорији о проблемима укупне производње, запослености и инфлације, проблемима за које марксистичка економска мисао није имала решење. Он истиче да привредни систем, без обзира како добро био постављен, не искључује одређене мере економске политике, која не ограничава деловање тржишта, већ напротив, проширује његово дејство.

Као један од економиста који су указивали на неопходност научно засноване економске политике, академик Шошкић је био и заговорник свих наших реформи, судионик у писању многих докумената који су, на жалост, остајали нереализовани. Неспремност политичког фактора за радикалне реформе и одсуство знања и слуха за научно промишљење у измени привредног система и његовог усклађивања са кретањима у светским привредама, с једне стране, као и парцијалне, неконзистентне и неодлучне мере економске политике, с друге стране, блокирала су сва настојања наших економиста.

Академик Шошкић, као добар познавалац развоја економске мисли и праксе, спада у економисте који сматрају да савремени привредни проблеми не трпе крајности у сагледавању као и у њиховом решавању. Њему је страно свако доношење закључака који воде коначним судовима. Зато и у актуелним дилемама око радикалних реформи досадашњих социјалистичких привреда, када су многи економисти у садашњој идејној пометњи излаз потражили у настојању да се "слике уџбеника о такозваним

14) Б. Шошкић: Производња, запосленост и стабилизација, ИЕИ, 1972., стр. 243.

15) Исто, стр. 10.

економским законима и материјализацији тржишта пројектују на реалне економије", академик Шошкић ове процесе посматра више осмишљено, знајући да ни слободно деловање тржишних закона, ни апсолутна доминација приватне својине, као ни погрешно, а посебно претерано, мешање државе у привредни живот нису решења која доносе оптималне резултате, посебно ако се јављају као политички захтеви који не поштују економске тржишне законитости.

Свестан чињенице ширине и сложености процеса трансформације социјалистичке привреде у тржишне привреде као и крајње неповољних услова у којима се тај процес обавља, академик Шошкић не умањује ни значај својинског реструктурирања, ни значај тржишта, ни измењене улоге државе, али не апсолутизује значај сваке од њих, посебно имајући управо у виду теорију и праксу развијених тржишних привреда. Зато и могуће решење преображаја социјалистичких привреда он види као оптималну комбинацију позитивне улоге тржишта и државне интервенције као регулатора привредних токова и координације привредних субјеката путем пре свега макро-економске политике, уз оптималну комбинацију разних облика својине. Он је свестан чињенице да ни само успостављање тржишне привреде *laissez-faire* типа, нити успостављање приватног власништва нису довољни фактори који могу да омогуће убрзање привредног раста у условима тржишне стабилности. Зато данас, када се у општој кризи социјализма која прети његовој дезинтеграцији и опстанку, у општем вртлогу идејне конфузије јављају нове једностраности и искључивости кроз "убацивање нових идеологија које заузимају место старима које нестају", опредељење академика Шошкића за општији приступ овој проблематици, његова умерност, разложност и доследност једноставно импонује.

И мада је био заговорник тржишне оријентације наше привреде већ средином шездесетих година, данас у општем инсистирању на тржишту и конкуренцији као кључу за решење свих проблема наше привреде, академик Шошкић и даље истиче важност тржишног механизма као основне претпоставке ефикасног привредног развоја, али га не апсолутизује и не верује у његову искључиву саморегулишућу улогу, свестан његових ограничења, пре свега у погледу постизања пуне запослености и стабилности цена, и неопходности да се што слободније деловање тржишта мора допунити мерама економске политике. Он спада у оне економисте који, залажући се за тржишну привреду не искључује одговарајућу улогу државе у оним областима и активностима које су потребне да би тржиште функционисало конкурентски и без пратећих негативних последица.

Имајући управо у виду ставове професора Шошкића по питању наше привредне и својинске реформе као неопходних услова за ефикасности привреде и демократизације друштва, сматрамо да су блиски америчком нобеловцу за економију, Полу Самуелсону, који поводом приватизације као предуслова за ефикасно деловање тржишта каже: "Ни мешовита економија ни *laissez-faire* не могу се тек тако догодити. Ваља их планирати, унапред осмислити. Али не по команди него стварањем закона и

институција система који ће гарантовати правило понашања - као у игри шаха".¹⁶⁾ У супротном, упозорава Самуелсон, ствара се "много патологије капитализма, чак паталогije најгоре врсте". Свестан ове могућности, академик Шошкић се супроставља сваком претеривању, и пре-наглашености било којег става који не води рачуна о сложености економских проблема и деловању бројних чинилаца који се морају узети у обзир при њиховом решавању.

Академику Шошкићу припада част да је у периоду када је углавном читава ван-марксистика мисао одбацивана као ненаучна и апологетска, сматран за "кејнзијанца", што је тада у најмању руку доводило до подозрености у односу на његова схватања и ставове. Сада, из ове перспективе, мада је академик Шошкић и тада био тога свестан, можемо рећи да је то била његова далековидост и храброст да је покаже. Данас, с друге стране са својим одмереним ставовима не подлежући "помодарству" одбацивања не само Маркса већ и Кејнза, може изгледати недовољно радикалан у својим захтевима. Међутим, мудрост коју је академик Шошкић стекао својим дугогодишњим радом и познавањем развоја економске мисли, који указује на чињеницу да економска теорија није јединствена у тумачењу, а још мање у спровођењу њених принципа, можемо изразити кроз став да ни један екстрем у теорији и пракси није релевантан као алтернатива у мењању привредног и друштвеног живота.

Dr Katrina Stanković,
Kragujevac

AN ANTIDOGMATIC APPROACH TO THE THEORY OF ECONOMICS IN MODERN ECONOMIC PROBLEM SOLVING

Summary

In this paper we have analysed the longtime and rich work of Academician Branislav Šoškić, with a view to point out his contributions to the process of getting rid of dogmatic thought from our economics theory, and to his attempts to approach our economy to the developed market economies.

At the beginning of early '60s, Academician Šoškić understood a practical need of knowing and studying non-Marxian economics theory; thus, he has devoted the main part of his work to the current economics theory analysis, which has been based on theoretical achievements of post-Keynesian macroeconomics and neoclassical microeconomics analysis and possibilities of its application in problem solving of modern capitalistic and socialistic economies.

His views and attitudes, based upon such a broad base, Academician Šoškić has applied, not only in evaluation and constant revalorization of numerous concepts of past and current flows of economics thought, but also in his debates about the problems of

---

16) Драго Бувач; Економика са срцем, А. Цесарац, Загреб, 1990., стр. 226.

economic trends and policy and to the need of radical reforms which have been the condition of economy efficiency enhancement and democratization of the society. He has taken part and debated about all these issues at various scientific gatherings.

Establishing and developing the scientific-teaching discipline Economics doctrines, Academician Šoškić has provided opportunity for students of economics to get familiar with various problems of economics theory and practice, as well as, with alternative possibilities of their recognizing and solving.

